

CÂTEVA MIJLOACE DE REDARE A IDEII DE TIMP ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ina PUNGĂ

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică

L'homme comprend le temps, se basant sur son expérience empirique directe. Le temps est caractérisé par une dimension unique, l'asymétrie, l'irréversibilité et la rapidité de changement de son état. L'homme vit et agit en temps. Notamment la rapidité des actions peut être graduée. La professeur N. Arutiunova observe que le phénomène de graduation présente un grand intérêt pour plusieurs, car il consiste en réorganisation continue et, surtout du fait que l'expression standard ne provoque pas les mêmes émotions qu'une expression inédite. Le phénomène de graduation peut être facilement appliqué aussi à la notion de temps, car l'intensité est l'unique des paramètres où se manifeste la graduation des caractéristiques exprimées par des adjectifs et adverbes. Les moyens d'expression de l'intensité d'une action sont assez divers, se modifiant d'un auteur à l'autre, en dépendance du but et de l'effet escomptés. Dans cet article on va analyser quelques-uns de ces moyens : la comparaison, la répétition, qui sont plus fréquents, et la proposition exclamative, qui émerge plus rarement dans les œuvres littéraires, mais qui n'est pas moins suggestive que les autres moyens mis en oeuvre.

Omul înțelege timpul, bazându-se pe experiența sa empirică. Timpul se caracterizează prin dimensiune unică, asimetrie, ireversibilitate și rapiditatea schimbării stării lui [1, p.114]. Omul trăiește și acționează în timp, a cărui rapiditate poate fi graduată.

După cum observă prof. N.Arutiunova, fenomenul graduării, în general, reprezintă un interes sporit pentru cercetători, deoarece se află într-o perpetuă reorganizare și, mai ales, din cauza că exprimarea standard nu trezește aceleași emoții ca și una obișnuită [2, p.247].

Fenomenul graduării poate fi ușor aplicat și în legătură cu noțiunea de **timp**, deoarece intensitatea este doar unul dintre acei parametri în care se manifestă gradația caracteristicilor exprimate de adjective și adverbe.

Mijloacele de exprimare ale intensității unei acțiuni sunt foarte diverse, modificându-se de la caz la caz, în dependență de scopul și efectul scontat. În articolul dat, vom analiza unele dintre ele – cele mai sugestive, după părerea noastră.

Comparația este cea mai simplă figură de stil, dar și cel mai des utilizată [4, p.86]. Scriitorii utilizează acest procedeu pentru a crea un tablou cât mai ușor perceptibil de cititor. În structurile comparative se ține cont de intensem/arhiintensemul blocului semantico-sintactic, în general, deoarece anume el generează ideea de amplificare. Spre exemplu, Ioan Slavici preferă să ilustreze „repeziciunea” zmeoaicei prin următoarea expresie:

„Zmeoaica cum se văzu în vârful muntelui, răsuflă o toană, și, învârtindu-se la vale, se lăsa ca o furtună.” (P. Ispirescu, p.95)

Substantivul **furtună** în *Noul dicționar universal al limbii române* (NDULR) se definește în felul următor: „vânt puternic însoțit de averse și de descărcări electrice; vijelie” [5, p.509].

Pentru a crea ideea de amplificare a acțiunii, se apelează des, în calitate de comparant, la fenomene ale naturii (*vânt*), la unele substantive abstracte (*gând*):

„Calul *zbura ca vântul*, dară zmeoaica *venea după dâșii ca gândul*.” (P. Ispirescu, p.94)

Despre cuvântul **vânt** în NDULR citim: „deplasare a unei mase de aer într-o direcție anumită, produsă de diferența de presiune atmosferică dintre două regiuni; *ca vântul*, foarte repede” [5, p.932].

Prin urmare, fiecare comparație în parte generează intensitatea acțiunii, iar prin utilizarea nemijlocită a antitezei *vânt-gând* scriitorul parcă ar vrea să accentueze încă o dată faptul că ambele personaje se mișcau extrem de repede și, dacă uneori viteza vântului e măsurabilă, cea a gândului poate fi doar intuită. Așadar, rămâne să ne imaginăm cum se derulau evenimentele descrise!

Mănuitorul de condei nu a uitat nici de *fulger*.

„Fata ieși din curte *ca fulgerul*; n-o mai ținea pământul de bucurie; *într-o clipă* nu se mai văzu.” (P. Ispirescu, p.9)

Se știe că **fulgerul** reprezintă o „descărcare electrică luminoasă produsă între doi nori sau în interiorul unui nor; *ca fulgerul*, repede, imediat” [5, p.505].

Astfel, în exemplul citat se creează o intensificare dublă, în urma interacțiunii comparației *ieși ca fulgerul* și a semanticii locuțiunii adverbiale *într-o clipă*, producând un efect emotiv mai pronunțat.

Și mai iute decât *fulgerul* se mișcă omul la mânie. Ca să doboare dușmanul, el este gata să aplice, concomitent, lovituri nenumărate:

„Voinicul nu zise nici cârc! Ci, aducând toroipanul, *mai iute decât fulgerul*, păli pe unul în dreapta, pe altul la stânga, de nu știură de unde le veni trăsnetul, și îi culcă la pământ.” (P. Ispirescu, p.69)

Structura evidențiată, dar și enunțul în întregime, face impresia că autorul nu este indiferent față de personajul său, ne îndeamnă și pe noi să ne uimim de calitățile de luptător ale acestuia.

În exemplul ce va urma, Ioan Slavici formulează o comparație uimitoare, prin care tensiunea psihologică crește treptat; însuși naratorul recunoaște că cel mai repede trece *fericirea*:

„Când fu apoi în scară, privi odată îndărăt și văzu că lumea întreagă s-a pornit în urma lui... Hei! Dar și-au dat de om! *Nu ca vântul, nu ca gândul, nu ca dorul, nu ca blestemul, ci mai repede de cum trece fericirea* s-a fost lăsat Petru pe cale...” (I. Slavici, p.88)

Prof. A.Ciobanu susține că prin astfel de forme negative este transmis, de fapt, un mesaj afirmativ, care redă valoarea de intensitate absolută [6, p.110]. În același timp, acad. I.Coteanu le clasifică drept „superlativ ascuns” [7, p.90]. Asemenea structuri produc un efect stilistic deosebit, și anume cel de amplificare a acțiunii.

Cu scopul de a intensifica acțiunea sunt folosite deseori frazeologismele-comparații, ele oferind și o gamă largă de nuanțe stilistice.

Există mai multe frazeologisme la care autorii apelează, de regulă autorii. Iată una dintre ele:

„Toate le fac *cât ai bate din palme*, se ridică înfocată de la locul ei jupâneasa Tudosia.” (M.Sadoveanu, p.138)

„Și iată că ne pomenim, mă, că ne atacă dușmanul și *cât ai bate din palme*, ne fură toți boii de la companie.” (L. Rebreanu, p.107)

E de remarcat că substantivul **palmă** înseamnă „partea interioară, puțin adâncită a mâinii, cuprinsă între articulația cu antebrațul și vârful degetelor; **cât ai bate din palme**, foarte repede” [5, p.966].

Relatăm faptul că expresii de felul: *cât ai bate din palme, cât ai zice mei, cât te-ai șterge la ochi* etc. au apărut din practica vieții, fapt care ne face să înțelegem ușor că acțiunea (despre care este vorba) se produce momentan, expromt, fără a se putea calcula exact timpul efectuării ei. Astfel de construcții apar spontan în discurs și dau o notă de afectivitate mesajului.

Să urmărim câteva exemple:

„Pe drum își aduse aminte de merișor. Îl scoase din sân, se uită la dânsul și se gândi la lup. *Cât te-ai șterge la ochi*, lupul fu aici.” (P.Ispirescu, p.58)

„Când puse mâna pe colivie, o dată țipă pasărea și, *cât ai zice mei*, se văzu încongiurat de o mulțime de paseri cari mai mici, cari mai mari, țipând pre limba lor.” (P. Ispirescu, p.56)

„Și *cât ai zice mei*, făcu mici fărâme pe necuratul zmeu, bala dracului.” (P. Ispirescu, p.84)

În exemplele citate, expresiile frazeologice au jucat rolul de calificator al unor acțiuni foarte scurte.

Un alt mijloc de redare a ideii de timp este *repetiția*. Această figură de stil este procedeul sintactic ce constă în folosirea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte de două sau de mai multe ori consecutiv cu scopul de a exprima aspectul durativ al unei acțiuni, intensitatea unei acțiuni sau a unei calități [8, p.407]. Astfel, un personaj al lui M.Sadoveanu, depănând firul amintirilor, parcă pierde măsura timpului, atât de demult s-au întâmplat toate, și zice:

„Da, pe aici cânta haiducul de răsunau adâncurile, de aici scobora spre Oglinzi la drumul mare, ori dincolo în câmpia Ozanei, de miluia pe văduve și pe orfani, – e *mult, mult tare de atunci*, parcă nici n-ar fi fost.” (M.Sadoveanu, p.12)

Repetiția imediată a adverbului *mult* generează intensificarea duratei timpului. Lexemul *tare*, prin semantica lui, este un intensificator, un sinonim al adverbului *foarte* – marcă a superlativului absolut. Prin urmare, combinându-se, formează o intensificare dublă, sau, mai bine zis, creează iluzia imposibilității de a calcula timpul „de parcă nici n-ar fi fost”.

Repetiția verbului poate reda și scurgerea neîncetată a timpului.

„Iarnă... *Ninge. Ninge* mereu. Poate s-or fi desfăcut cerurile. De astă toamnă *ninge* întruna.” (Z. Stancu, p.80)

Repetiția verbului, însoțită de adverbele *mereu și întruna*, care conțin sema de „timp îndelungat”, maximizează intervalul de timp redat de autor. Concomitent, aceste repetiții îndeplinesc și funcții stilistice – redau tristețe, părere de rău.

Ceva mai rar se atestază construcțiile exclamative folosite cu scopul de amplificare a timpului.

„ – Mă tem să nu te întorci fără nici o ispravă. Cine știe ce încurcătură vei face p-acolo, de să nu-i mai dea nimeni de căpătâi, *cât hău!*” (P. Ispirescu, p.8)

În NDULR citim: „**hău, hăuri** – prăpastie, genune; **cât (e) hăul**, niciodată” [5, p.558].

Pe lângă rolul de lungire a timpului, propoziția exclamativă mai exprimă și starea afectivă a personajului (îndoială, nesiguranță, îngrijorare, dubiu).

* * *

Din cele relatate *supra*, conchidem că mijloacele de exprimare a ideii de „timp îndelungat” sau „scurt”, sunt foarte variate. În prezentul articol ne-am ocupat doar de: comparație, repetiție, propoziție exclamativă. De fiecare dată, ele diferă, depinzând de subiectul-vorbitor, mesajul transmis ascultătorului ori cititorului. Deseori e dificil a trasa o linie netă între mijloacele lexicale și cele gramaticale, deoarece, numai asociindu-se, generează un efect sporit oferind largi posibilități de interpretări.

Referințe:

1. Spirkin A. Bazele filozofiei: Manual pentru instituțiile de învățământ superior. - Chișinău: Cartea moldovenească, 1989.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Факт. Событие. - Москва: Наука, 1988.
3. Dîrul Al. Note privind gradele de comparație // Omagiu Profesorului universitar Vitalie Marin la 70 ani. - Chișinău: CEP USM, 2000.
4. Magheru P. Noțiuni de stil și compoziție. - Cimișlia: Editura TipCim, 1994.
5. Oprea I., Pamfil C.-G., Radu R., Zăstroiu V. Noul dicționar universal al limbii române. Ediția a doua. - București: Editura Litera Internațional, 2007.
6. Ciobanu A. Sintaxă și semantică. - Chișinău: Știința, 1987.
7. Coteanu I. Stilistica funcțională a limbii române. - București: Editura Academiei Române, 1973.
8. Gramatica limbii române. Vol.II. - București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

Surse:

1. Ispirescu P. Basmе. - București: Editura TEDIT FZH, 2004.
2. Rebreanu L. Nuvele. - București: Editura Liviu Rebreanu, 2004.
3. Sadoveanu M. Țara de dincolo de negură și alte povestiri. - Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1987.
4. Slavici I. Scrieri alese. - Chișinău, 2004.
5. Stancu Z. Desculț. - București: Editura pentru literatură și artă, 1958.

Prezentat la 03.11.2008